

A KÖNYVILLUSZTRÁCIÓKRÓL

1.

A könyvillusztráció olyan képzőművészeti műfaj, amely sokoldalúsága, változatosága miatt mindig nagy érdeklődésre tartott számot. Nálunk a könyvillusztrációról ma még igen kevés szó esik, sokkal kevesebb, mint amennyit a művészek munkája, a kiadók erőfeszítése, és az egyre nagyobb olvasótábor érdemelne és igényelne. S ha most hozzázólunk a szépirodalmi könyvek illusztrálásához (ezen belül is a felnőtteknek szóló könyvekhez), ez ma még nem lehet több a jellemző és időszerű problémákkal való ismerkedésnél.

Az illusztráció, a könyvdísz eszköz arra, hogy az olvasó ízlését fejlessze, a kezébe adott könyvet külsejében is szépé, művésziessé tegye, és így hozzájáruljon annak a kissé mindig ünnepi hangulatnak a kialakításához is, amely olvasáskor a könyvet szerető olvasóban támad. De az illusztráció **mindenekelőtt** arra való, hogy elmélyítse a kapcsolatot író és olvasó között, hogy az író mondanivalóját az olvasóban a képi megjelenítés eszközeivel is tudatosítsa. Az illusztráció tehát annyiban alárendelt műfaj, amennyiben a művésznek elsősorban az író mondanivalójához, az író adta jellemzésekhez kell igazodnia, és csak ennek keretén belül fejtheti ki, hogyan hatott rá az írásmű, milyen tapasztalatai vannak neki egyénileg az íróilag ábrázolt társadalmi környezetről, típusokról. Eppen ez a kööttség teszi az illusztrálást

az egyik legigényesebb képzőművészeti alkotássá, amit bizonyít az is, hogy a művészettörténet a képzőművészet remekei között tart számon sok világirodalmi remekműhöz készült illusztráció-sorozatot (s mert kétségtelen az is, hogy magas művészi fokon álló illusztrációra a legjobb illusztrátort is csak magas színvonalú irodalmi mű ihleti, szükség lenne egyszer mai irodalmunk illusztrálásának ilyen értelmű megvizsgálására is). Az illusztráció a képzőművészeti munkában tehát az egyik legtöbb elmélyülést, kulturáltságot és művészi tudást igénylő műfaj.

Melyek ennek a munkának a legfontosabb külső feltételei? Elsősorban megfelelő papír, a kiadó igényessége és irányító készsége, megfelelő tér az illusztrátor számára. A papír az egyik legfontosabb objektív feltétel. Szépirodalmi könyveink, főleg regényeink illusztrációi között a grafikai technikák nagy választékából szinte kevés kivétellel a tónus nélküli rajz dominál, amit legjobb illusztrátoraink, köztük több fiatal, igen magas színvonalra fejlesztettek. Ez azonban nem tünteti el a hiányosságot, hogy az egyéb, igen változatos és sokféle hatás elérésére alkalmas grafikai technika alig szerepel, és aligha fejlődhet megfelelően. Ennek oka mindenekelőtt az, hogy grafikusainknak a regény nyomó papír adta technikai lehetőségekkel kell számolniuk és ez a papír csak a vonalas rajzot tudja a művészi érték csonkítása és torzítása nélkül visszaadni. Illusztrációs művészetünknek ezzel az egyoldalúságával kell számolni mindaddig, amíg nincs meg a lehetőség arra, hogy több kiadványban alkalmazzanak az illusztrációk céljaira megfelelő minőségű lapokat.

Mennyiben fontos a kiadó irányító szerepe? Hiszen a képzőművész az illusztrálásnál ugyanúgy saját alkotó készségére kell hogy támaszkodjék, mint bármilyen más képzőművészeti munkában. De a kiadótól függ az, hogy mit ad ki illusztrálva, és mit nem, hogy melyik könyvhöz mennyi illusztrációt rendel, és végül, hogy melyik könyv illusztrálásával kit bíz meg. Hiszen az illusztráció a grafikusától az írói mondanivaló mély átélését követeli meg, az íróval való közösségvállalást, és az illusztrálás feltétele, hogy a művész mindegyre képes legyen. Másként előfordulhat, hogy félreérti az író szándékát, vagy pedig nem tud elmélyedni a munkában, aminek következtében félrevezetheti az olvasót, vagy pedig olyan felszínes marad, hogy szinte mind-

Petőfi »Apostol« című könyvének címlap-illusztrációja. Csanády András munkája

egygyé válik, vannak-e a könyvben képek, vagy sem. De nem közömbös az sem, hogy mennyi hely jut a képzőművészeknek a könyvben. Novellához persze, aligha járulhat villanásnyi képnél, hangulatkeltő jellemzésnél vagy jelenetnél több (bár ez a legnagyobb próbatételek egyike), de hosszabb műnél, amelyben az író részletesen elemelve építi fel mondanivalóját, szemünk láttára bontakoztat ki környezetet, jellemeket, konfliktusokat, igen nehéz dolga van az illusztrátoroknak, ha munkája csupán két-három képre korlátozódik. Sokkal jobban elmélyedhet munkájában, ha maga is követheti képpel az író mondanivalóját, s az olvasónak is nagyobb szolgálatot tesz a könyvnek képekkel való valamelyes végigkísérése, mint a csak egy-két fejezetcimként megvillanó és éppen ezért könnyen esetlegessé váló illusztráció.

2.

A következőkben elsősorban tartalmi problémákkal foglalkozunk. Komoly eredményekkel találkozunk sok klasszikusnak tekinthető irodalmi mű illusztrálásában, és ezekhez képest igénytelennek tűnik sok a mai élettel foglalkozó mű, számos szovjet regény illusztrálása. Itt nem egyszer tűnik az illusztráció jellegtelennek, sok más könyvbe is odaillesznek. Aminek oka sokszor nemcsak magának az írói alkotásnak a felületes ismerete, hanem az is, hogy a művész nem mélyedt el eléggé azokba a problémákba, amelyeknek köréből az író tárgyát merítette.

Mínhogy az illusztrátorok állandóan szem előtt kell tartania, hogy az olvasó hogyan »használja fel« az ő munkáját a könyv olvasása közben, arra is ügyelni kell, hogy melyik fajta illusztrációnak mi a szerepe: más az egészoldalas képé, amely az eseménynek egy lényeges mozzanatához, mondanivalójához kapcsolódik, más a fejlécé, amelynél lehetséges, megengedett az írói mondanivalónak egy esetleges hangulati jelzése, vagy szimbólumszerű bevezetése, más a könyvdísznek is beillő záródíszé. Nem mintha ezek mereven elválasztható, különálló kategóriák lennének, de arra is gondolni kell, hogy az olvasó nem kap az illusztrátortól megfelelő segítséget akkor, ha például a fejléc tartalmaz kis helyen összezsúfolt, jellegtelen kompozíciót és az egészoldalas rajz például egy színhelyet jelző táji hangulatot. A könyvdísz helyének, szerepének a tisztázása, a gyakorlatban pedig amúgyis akkor következik be, ha könyvkiadásunkban egyre általánosabbá válik a törekvés a külsejében is művészi jellegű könyv megjelentetésére.

Nézzünk meg néhány problémát és elsősorban néhány eredményt a gyakorlat-

Kass János rajza Karinthy Frigyes »Tanár úr kérem« című könyvéhez

ban. Az említendő művek nem valamilyen rangsorolás szerint választódtak ki, hanem aszerint, hogy a lényegeseknek vélt kérdésekben milyen módon utalnak az illusztrálási problémák közül az írói és képzőművészeti mondanivaló összhangjára a mai olvasó szemszögéből nézve.

Egyik legjobb és legtöbbet foglalkoztatott illusztrátorunk, az igen fiatal Kass János, aki néhány év alatt eljutott odáig, hogy komoly illusztráló művészhez méltóan ismerje fel az írói műhöz való közeledés módját. Ennek alapján tudja fejletten rajztudással és kialakult stílussal egyénien követni Anatole France-ot, Veres Pétert, Karinthy Frigyeset egyaránt. Éppen France »Jelenkori történet« című könyvében érezzük hiánynak a kevés illusztráció lehetőségét. A kevés rajz is bizonyítja, hogy a művész megértette a főhős alakjának lényegét és tanulságait a mai olvasó számára, éppen ezért éreztük korlátozva a művészt a könyv ihlette mondanivaló kifejezésében. Milyen sikeres például az írói mű képi tolmácsolása a »Tanár úr kérem« gazdag sorozatában, vagy olyan lélegzetnyi jelenetképekben mint, amilyenek Kass rajzai Vészi Endre »Ketten hazafelé« című könyvében. Jól kihasználta az író adta lehetőségeket Réber László Chevallier »Botrány Clochemerle«-ben című könyvének illusztrálásában, ugyanolyan mértékben élve a nevetségesség tétel és a bírálás eszközével, ahogyan azt az író tette. Sok sikerült alak szerepel (nem egyenértékű rajzokkal együtt) Hegedüs István Jules Re-

nard »Az élődi« című könyvéhez készült illusztrációban.

Ferenczy Béni utóbbi időben készült illusztrációi közül Daudet »Tarasconi Tartarin« c. könyvéhez készült sorozat a leg-gazdagabbak egyike. A kitűnő rajzművésznek módjában volt itt lépésről lépésre kibontakoztatni a vidám és vidított, kérkedő hős alakját, ártalmatlan nagyozolásának módját, hatását az emberekre, szereplésének derűs mozzanatait, környezetének alakjait. Palotai Boris »Ünnepi vacsora« c. regényéhez készült rajzaiban is sikerült úgy megformálnia némely típust, hogy az olvasó ennek alapján könnyebben tudja őket képzeletében szerepeltetni. Éppen ezért sajnálatos, hogy Thomas Mann novelláihoz készített rajzaiban (amelyek nem kevésbé tanúskodnak Ferenczy Béni művészi tudásáról, ízléséről), néhol annyira távol áll az írói mondanivalótól, hogy azt már semmiképpen sem lehet a bevezetészerű fejlecek szimbólumkereső szándékával magyarázni. Különösen szembeűnő a rajzok ilyen értelmű egyenlőtlensége: néhol valósággal kikerüli, elsőkélyesíti a tartalmat.

Ez a veszély még inkább kidomborodik ott, ahol az ábrázoló művésznek több le-

hetősége van az írói mű kommentálására, mint például Hincz Gyula illusztrációban, Illés Béla »Honfoglalás« című regényében, ahol pedig az illusztrációk szerepének fontosságát a festőibb technikát lehetővé tevő finomabb papír is hangsúlyozza. A képek itt is tanúskodnak alkotójuk nagy művészi képességeiről, hibájuk azonban, hogy kevés közülük van a könyvhöz. Van egy-két kép, amelyek hangulatilag hitelesek (és azok lennének bármelyik második világháborúval foglalkozó könyvben), a képek zöme azonban tartalmilag elmosódott, ábrázolási módszerükben is eltérnek a könyvtől és az író határozott mondanivalójához, éles ítéleteihez szokott olvasó képzeletét vázlatos, jegyzetszerű, a környezetet és szereplőket alig-alig jelző módszerükkel nem nagyon gazdagítják. Hasonló problémát okoznak Csernus Tibornak Mikszáth novelláskötetéhez készült szép akvarelljei, amelyek színvonalas, önálló kis képek, csak éppen Mikszáth novelláihoz és Mikszáthhoz általában kevés a közülük.

Az író választotta elbeszélő hangnemhez való alkalmazkodás az illusztrátor igen nehéz feladata. Jól oldotta ezt meg Csohány Kálmán Tersánszky J. Jenő »A vándor« c. könyvéhez készült rajzaiban. A tehetséges, fiatal illusztrátor nemcsak, hogy megértette a novellák csattanóit, de megértette és megérezte az író szeretetre méltó, szellemes elbeszélőmódjának sajátosságait is. A kötet egészéhez kitűnően illik — bár nem tartozik közvetlenül témánk körébe — a Csohány által készített, jól komponált borítólap. Sok meggyőző jellemzéssel kíséri Szőnyi Gyula Urbán Ernő »Tere-fere« és Karinthy Ferenc »Hazai tudósítások« c. köteteit, követte az íróknak azt a módszerét, hogy mai életünk néhány sajátos alakját sokoldalú megfigyelés alapján ábrázolják. Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy az illusztrátornak nem elég, ha csak magát az írói művet ismeri, hanem — különösen, ha a máról van szó —, jól kell ismernie a társadalmi környezetet, amelyben a mű lejátszódik, a típusokat, akiket az író szerepeltet.

Nem egy könyvillusztrációval kellene foglalkozni abból a szempontból, hogy a művész megértette-e az író szándékát, vagy sem. Csak példaképpen említünk egy problematikus esetet. Az Olcsó Könyvtár sorozatban jelent meg Mikszáth »Új Zrínyiász« c. könyve Biai Föglein illusztrációival. Véleményünk szerint a művész merőben mást ábrázolt, mint az író: nem a múlt századba csöppent hőst ragadta meg, akinek megjelenése annyi összeűtközést vált ki, belső társadalmi ellentmondást leplez le, de

Anatole France »Jelenkori történet«
című könyvének illusztrációja.
Kass János munkája

aki maga sohasem válik kómikussá, csak környezetét teszi azzá — a rajzok inkább egy régi jelmezbe öltözött mulattató figurát sejtetnek, aki mintegy megjátssza a feltámadt vitéz szerepét, ami az írói elképzeléstől eltér. Ha már az Olcsó Könyvtárnál tartunk, szólni kell arról a jogos aggályról, hogy e könyvek feltételei mellett az illusztrátor munkája sokszor valósággal kárba vész. Kárpótolnak viszont olyan kötetek, mint pl. a Vidám Könyvek sorozatában megjelent Krúdy Gyula »Asszony a nagybögőben« c. könyve, amelyben az illusztrátor, Papp Oszkár megkönnyíti az olvasónak, hogy az író elbeszéléseinek hangulatát, világát megértse.

Az illusztrátornak számolnia kell azzal is néha, hogy némely író alakjai a régebbi illusztrációk, a film, a színház révén már bizonyos fokig képi formát öltöttek az olvasóban, és az ettől való eltérés könnyen idegenkedést válthat ki — ezt érezzük Bozóky Máriának »A csinovnyik halála« c. Csehov-kötethez készült rajzánál. Az illusztrátor stílusának gazdagsága nyilvánul meg abban, ahogyan a különböző irodalmi művek sajátosságaihoz igazodik — ebből a szempontból látjuk kissé egyhangúknak Szántó Piroska rajzait Vercors »Tropi-komédia« c. könyvében. Mindezek a példák, problémák mellett is, illusztráló művészetünk gazdagodásáról adnak számot. Ezt bizonyítják a Népszerű Drámák sorozat illusztrációi is, mint Györy Miklós, Kass János, Csernus Tibor, Schey Ferenc és mások munkái, (kár, hogy ez utóbbi technikáját a papír és a festék minősége nem bírja el), amelyek szinte dióhéjban adnak számot e művészeti ág formai és tartalmi fejlődéséről.

Am meg kell jegyezni, hogy az illusztráció hatását nemcsak a papír befolyásolja, hanem az egész könyv, annak tipográfiája, díszítése is. Ezt bizonyítja a jóleső érzés, ami az olvasóban támad, amikor az »Aryegin« díszkiadását veszi kezébe Zádor István ma már jólismert illusztrációival, amelyek kihasználva a tónusos rajz adta gazdag lehetőségeket, mindvégig a költemény által támasztott ünnepi hangulatban tartják az olvasót és amelyek méltó keretet kapnak a Végh Gusztáv tervezte díszekkel ékesített könyvben. Olyan kiadványok díszítése, mint az utóbbi időben megjelent »Virágom virágom« (Györfly Anna munkája), Tomás de Iriarte »Irodalmi mesék« c. könyve (Bródyne Maróti Dóra munkája), vagy Kiss Tamás »Hajnal hasad« c. köny-

Füsi József »Az aszói diák« című könyvének illusztrációja.
Györy Miklós munkája

vének záródíszei (Tar Zoltán munkája), könyvkiadásunk kultúráltságának emelkedéséről tanúskodnak.

Befejezésül hadd említsük meg az utóbbi idő egyik legszebben illusztrált kiadványát, Petőfi »Az apostol« c. művét, amelyet a fiatal Csanády András fametszetei díszítenek. A művész a fametszettechnika jó ismeretében, annak lehetőségeit kiaknázva végezte munkáját, és mindvégig követni tudja metszeteiben a mű belső feszültségét, szereplőinek és elsősorban főhősének tragikus sorsát, a társadalmi ellentmondásokban felőrlődő életét, kifejezve azt is, hogy Petőfinek ezt művét, ennyire és így, csakis mai művész értheti meg.

Sok grafikusunk foglalkozik az illusztrációval. Néhány idősebb, tapasztalatban gazdag művész mellett sok az a fiatal, aki nemcsak véletlenül téved az illusztráció területére, hanem nagyigényű, elhivatott illusztrátornak készül. Munkájuk legnagyobb hiányossága ma még általában a tartalmi elmélyülés elégtelenségében keresendő. Ezen a kiadási feltételek javulásán kívül leginkább az segítene, ha erőfeszítéseiket és eredményeiket az olvasók és írók is minél több figyelemre méltatnák.

Aradi Nóra